

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ХАРАКТЕР КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

**ПАВЛЕНКО Оксана Анатоліївна - адвокат, вулиця Університетська, 2,
офіс 5, м.Харків, Україна, 61003**

<https://orcid.org/0009-0004-5501-7931>
УДК 343

DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.17>

Статтю присвячено кримінально-правовому характеру корупційної злочинності, під якою розуміється сукупність корупційних злочинів. З'ясовано, що корупційний злочин, як кримінально-каране явище, відзначається низкою властивостей. По-перше, умисністю. По-друге, підвищеною суспільною небезпечкою, з огляду на те, що вони призводять до значних похідних суспільно небезпечних наслідків, які виходять за рамки правовідносин, на які посягають безпосередньо. По-третьє, корисливим мотивом. По-четверте, наявністю спеціального суб'єкта вчинення злочинного діяння. По-п'яте, караністю корупційного кримінального правопорушення. По-шосте, кримінальною протиправністю корупційного кримінального правопорушення. По-сьоме, наявністю діяння (дії або бездіяльності), що містить ознаки корупції. Кримінальний кодекс України не наводить тлумачення поняття корупційного злочину, обмежуючись лише наведенням їх переліку. Відсутній у кодифікації кримінального законодавства і відповідних розділ, що є абсолютно виваженим і правильним кроком з огляду на традицію формування структури кримінального закону та поширення корупційних проявів майже на всі сфери життєдіяльності суспільства. Відзначається кримінальне законодавство також відсутністю у кримінальному законодавстві системного підходу до розуміння корупційних злочинів та відповідальності за них. При цьому, корупційні злочини законодавець поділяє на безумовно корупційні та умовно корупційні. Увагу акцентовано на важливості значення встановлен-

ня складу наявності у діяннях, кваліфікованих як корупційний злочин, складу притаманному саме корупційному діянню, для вирішення питання відповідальності особи за вчинення конкретного корупційного кримінального злочину. Зокрема, наголошується на необхідності встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак. Адже лише сукупність усіх передбачених законом ознак складу кримінального правопорушення, різновидом якого є корупційний злочин, може бути підставою для кримінальної відповідальності та відмежування від суміжних складів посягань. Неминучим юридичним наслідком учинення корупційних злочинів має наслідком притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, правовою формою якої є санкція кримінально-правової норми, у якій визначається вид та міра покарання.

Ключові слова: корупція, корупційне правопорушення, корупційний злочин, корупційна злочинність, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми

Корупція створює загрози національній безпеці та демократичному розвитку держави, негативно впливає на всі сторони суспільного життя, підриває загальнолюдські суспільні цінності, якими є права людини. У процесі прояву корупції порушуються основні права і свободи людини в різних сферах життя. Особливо ця проблема загострилася під час дії воєнного стану, у зв'язку зі скасуванням чи перенесенням окремих антикорупційних заходів, скасуванням чи призупиненням окремих механізмів протидії та запобігання корупції.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить про те, що питання корупційної злочинності неодноразово привертало увагу вітчизняних дослідників, серед яких: М. В. Кіккалішвілі, В. Я. Конопельський, О. С. Химченко та ін. Разом з тим, окреслена тема дотепер не втрачає своєї актуальності. До того ж, у більшості доробків українських науковців увагу акцентовано на тих чи інших аспектах корупційних правопорушень.

Мега статті – розглянути кримінально-правовий характер корупційної злочинності.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до міжнародних показників індексу сприйняття корупції у різних країнах, Україна перебуває в когорті негативних лідерів у Європі. Свідченням зазначеного є «антикорупційні вимоги» США, висунуті до України, як умови їхньої підтримки подальшої боротьби Українського народу проти російської агресії [1, с. 29, 38].

Переходячи до безпосереднього розгляду питання, передусім варто розпочати з того, що під корупційною злочинністю українські науковці розуміють сукупність умисних злочинів, котрі вчиняються особами завдяки застосуванню наданих їм повноважень владного чи службового типу, через корисливі мотиви й заради незаконного отримання неправомірної матеріальної чи нематеріальної вигоди для себе або третіх осіб чи ж за допомогою надання пропозицій таких вигод іншим особам із метою незаконного використання наданих їм повноважень владного чи службового типу [2, с. 188]. У свою чергу, корупційний злочин визначається правовою доктриною як порушення правил та норм кримінального законодавства, що регулюють питання діяльності влади, які мають на меті отримання неправомірної вигоди [3, с. 170].

Разом з тим, слід відзначити щодо характерної для вітчизняного кримінального законодавства відсутності системного підходу до розуміння корупційних злочинів та відповідальності за них. Так, корупційні злочини не наведені в однойменному розділі Кримінального кодексу (далі - КК) України, що

є абсолютно виваженим і правильним кроком з огляду на традицію формування структури кримінального закону та поширення корупційних проявів майже на всі сфери життєдіяльності суспільства. Окрім цього, кримінальний закон не містить визначення поняття корупційного злочину і розкриває його зміст шляхом законодавчо встановленого у ст. 45 переліку всіх діянь, що можуть бути віднесені до корупційних [4, с. 69; 5, с. 108]. У примітці до ст. 45 КК України визначено, що під корупційними кримінальними правопорушеннями розуміються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 369-2 цього Кодексу [6].

Для вирішення питання відповідальності особи за вчинення конкретного корупційного кримінального злочину необхідно встановити об'єктивні й суб'єктивні ознаки цього діяння, що становлять його склад. Саме склад корупційного злочину має важливе значення для законності й обґрунтованості кримінальної відповідальності за його вчинення. Адже, як слушно зазначають науковці [7, с. 314], тільки сукупність усіх передбачених законом ознак складу кримінального правопорушення, різновидом якого є корупційний злочин, може бути підставою для кримінальної відповідальності та відмежування від суміжних складів посягань.

У свою чергу, під ознаками корупційного кримінального правопорушення слід розуміти наступні: суспільна небезпечність корупційного кримінального правопорушення; кримінальна протиправність корупційного кримінального правопорушення; наявність діяння (дії або бездіяльності), що містить ознаки корупції; учинення корупційного кримінального правопорушення лише спеціальним суб'єктом; учинення корупційного кримінального правопорушення лише умисною формою вини; караність корупційного кримінального правопорушення [8, с. 112].

Принагідно зауважимо, що корупційні злочини несуть у собі істотну загрозу суспільному буттю, адже підривають довіру до орга-

нів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших владних організацій, а крім того, завдають шкоду фізичним та юридичним особам чи створюють загрозу заподіяння шкоди [9, с. 122]. При цьому, корупційні злочини становлять суспільну небезпеку не тільки через порушення правовідносин, які охороняються КК України, законодавством, але й через те, що вони призводять до значних похідних суспільно небезпечних наслідків, які виходять за рамки цих правовідносин. Вказані наслідки виникають не від окремих актів вчинення злочинів дослідженого виду, а від того, що такі дії, ставши частиною інституціоналізованої кримінальної практики та розповсюджуючись через утворені мережі, синергетично набувають нових небезпечних характеристик. У таких умовах суспільна небезпека окремого злочину значно підвищується з урахуванням його ролі в системі інституціоналізованої кримінальної практики та його здатності сприяти відтворенню таких злочинів у майбутньому [10, с. 3].

Про підвищену небезпеку корупційної злочинності можна дійти висновку й виходячи безпосередньо і з положень Кримінального кодексу України. Так, у Кримінальному кодексі серед інститутів, що покращують становище винної особи під час винесення їй покарання, наявні окремі винятки, пов'язані із вчиненням особами корупційних злочинів. Це стосується перш за все звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки – ці інститути кримінального права неможливо застосувати, у тому числі, стосовно осіб, які вчинили корупційне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, які включають у себе корупційний злочин. Необхідно згадати і про обмеження, наявні у випадку призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, «за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно

знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією» [6].

Також варто зауважити і про обмеження стосовно звільнення від покарання і його відбування, звільнення від відбування покарання з випробуванням, звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, умовно дострокового звільнення від відбування покарання, заміни покарання або його не відбутої частини більш м'яким, амністії та помилування, які в загальному покликані покращити становище винної особи. У випадку засудження особи, у тому числі, за вчинення корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією (які, як ми зауважували, включають у себе корупційні злочини), вони не застосовуються. І знову звертаємо увагу на те, що законодавець вказує на корупційні кримінальні правопорушення, які включають і кримінальні проступки, що, зважаючи на їх меншу суспільну небезпеку у порівнянні із злочинами, свідчить про констатацію законодавцем якісно вищої суспільної небезпеки категорії корупційних кримінальних правопорушень у порівнянні із іншими видами кримінальних правопорушень [11, с. 199].

У свою чергу, суб'єкти корупційних кримінальних правопорушень поділяються на чотири групи:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) особи, які для цілей Закону України «Про запобігання корупції» прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а

також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією, – у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання корупції»;

4) кандидати на пост Президента України та кандидати у народні депутати України, зареєстровані в порядку, встановленому законом [12].

Як влучно відзначають деякі науковці, аналізуючи також чинне кримінальне законодавство, неможливо не зупинитися на такому аспекті, як включення примітки, яка містить перелік корупційних злочинів, до ст. 45 КК України. Дослідження кримінального законодавства привели до висновку, що виокремлення такого виду злочинів, як корупційні, для використання на практиці та в кримінально-правовій науці є не стільки недоцільним, скільки практично неможливим. Звичайно, ці злочини схожі з точки зору їх правових особливостей, сутності, спільності ознак злочинних корупційних діянь і мають такі спільні ознаки, як суб'єкти злочину, сфери вчинення, об'єктивна і суб'єктивна сторона складу злочину. Проте з цього приводу перше, на що потрібно звернути увагу, те, що розділ Особливої частини КК сформовані за ознаками основного безпосереднього об'єкта певних злочинів, а цей елемент корупційних злочинів не завжди збігається. Отже, до окремого розділу Особливої частини КК можна включати лише корупційні злочини, які посягають на однаковий основний безпосередній об'єкт – порядок суспільних відносин у частині забезпечення авторитету державних органів влади. А такі злочини у вітчизняному кримінальному законодавстві вже об'єднані в розділ XVII КК України. Але існує і ряд інших злочинів, які можуть мати корупційну спрямованість, але інший основний безпосередній об'єкт посягання (наприклад, у ст. 139 КК України «Ненадання допомоги хворому медичним працівником», таким об'єктом є порядок суспільних відносин у частині забезпечення охорони життя і здоров'я людини. Проте, у випадку вчинення цього злочину з метою отримання неправомірної вигоди додатковим об'єктом може бути авторитет органів державної влади, а

сам злочин матиме корупційний характер). Потрібно також врахувати те, що корупційні злочини можуть вчинюватися, окрім спеціальних суб'єктів, також особами, які наділені ознаками лише загального суб'єкта злочину. Таким чином, особливістю корупційних злочинів є те, що, незважаючи на низку спільних ознак, вони можуть бути складовими й інших видів злочинів. Так, вони можуть належати до злочинів проти основ національної безпеки України, власності, виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, проти правосуддя, у сфері господарської діяльності, службової діяльності, військових злочинів. З цих причин, частина цих злочинів може бути визнана безумовно корупційними, а частина – лише за наявності певних умов їх вчинення [13, с. 312-313].

Цікаво, що законодавець передбачає два види корупційних злочинів:

1) безумовно корупційні злочини (передбачені ст. ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК України);

2) умовно корупційні злочини (передбачені ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України), які вважаються корупційними лише у разі їх вчинення службовими особами шляхом зловживання службовим становищем [14, с. 7].

Неминучим юридичним наслідком учинення згаданих протиправних посягань є кримінальна відповідальність, правовою формою якої є санкція кримінально-правової норми, у якій визначається вид та міра покарання. Ознайомлення зі змістом низки санкцій за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, свідчить, що конструювання окремих із них здійснено законодавцем із недотриманням вироблених доктриною кримінального права принципів та правил побудови кримінально-правових санкцій. Так, наприклад, санкція ч. 1 ст. 262 КК України передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років, а в санкції ч. 2 цієї статті – позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. У санкції ч. 1 ст. 308 КК України зазначено, що передбачені диспозицією діяння караються позбавленням волі на строк від трьох

до шести років, а в санкції ч. 2 цієї статті вказано, що заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років, хоча й з обов'язковим позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна. Як видно, санкції ч. 1 і 2 ст. 262, ч. 1 і 2 ст. 308 КК України мають певні недоліки, що дають підстави говорити про те, що їх побудова не відповідає сучасним науковим розробкам теорії пеналізації, чим унеможливується уніфікація при призначенні винним покарання. Так, мінімальне покарання у кваліфікованому складі заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами шляхом зловживання службовим становищем (тобто фактично у складі корупційного злочину) є нижчим від максимальної межі покарання, встановленої для основного складу цього злочину – викрадення, привласнення, вимагання вказаних предметів або заволодіння ними шляхом шахрайства. Теж саме можна сказати і про мінімум покарання у кваліфікованому складі викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем. Така ситуація не може не викликати проблемних моментів і негативно характеризується в експертному середовищі. За її наявності, зокрема, не можна виключати випадків, коли за вчинення корупційного злочину, передбаченого ч. 2 ст. 262 КК України, винна особа зазнає менш суворої кримінальної відповідальності, ніж за вчинення схожого посягання, але за відсутності ознак корупції [15, с. 16].

Висновки

Отже, кримінально-правовий характер корупційної злочинності проявляється передусім у властивих корупційним злочинам ознаках, серед яких: умисність; підвищена суспільна небезпека, з огляду на те, що вони призводять до значних похідних суспіль-

но небезпечних наслідків, які виходять за рамки правовідносин, на які посягають безпосередньо; корисливий мотив; наявність спеціального суб'єкта вчинення злочинного діяння; караність корупційного кримінального правопорушення; кримінальна протиправність корупційного кримінального правопорушення; наявність діяння (дії або бездіяльності), що містить ознаки корупції.

Насамкінець, слід зазначити, що кримінально-правовий характер корупційної злочинності потребує подальших наукових досліджень.

Література

1. Корж І. Ф. Права людини та корупція, як прояв їх порушення. Інформація і право. 2023. №4. С. 27-38.
2. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К.: НАВС, 2012. 241 с.
3. Музичук О. М., Лук'яненко С. В. Поняття та ознаки корупції та корупційних злочинів. Європейські перспективи. 2023. № 2. С. 167-171.
4. Ковальова Т. І. Актуальні питання притягнення до відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, вчинені під час дії правового режиму воєнного стану, а також запобігання вчиненню цих правопорушень. Честь і закон. 2023. №4(87). С. 67-72.
5. Дорош А. О. Проблеми визначення поняття корупційного злочину // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 108-110.
6. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14/conv>
7. Колодін Д. О., Абакіна-Пілявська Л. М. Окремі питання кваліфікації кримінальних корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією. Юридичний бюлетень. 2023. №29. С. 309-315.

8. Матвійчук В. К., Харь І. О. Суб'єкти корупційних кримінальних правопорушень. Правова позиція. 2023. № 3 (40). С. 107-113.

9. Кіккалішвілі М. В. Стан, структура й динаміка корупційної злочинності в Україні. Правові новели. 2020. №10. Т. 2. С. 117-125.

10. Осадчий Б. В. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: кримінологічна характеристика та протидія: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 226 с.

11. Химченко О. С. До питання про небезпеку корупційних злочинів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 2. С. 197-202.

12. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014. Відомості Верховної Ради. 2014. № 49. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

13. Стецюк Б. Р., Єрмоленко-Князева Л. С., Мошняга Л. В. Сучасне законодавче регулювання протидії корупції в Україні та іноземних державах: теоретико-правове дослідження // Scientific Collection «InterConf», (93):with the Proceedings of the 3 rd International Scientific and Practical Conference «Scientific Trends and Trends in The Context of Globalization» (December 21-22, 2021). Umeå, Sweden: Mondial, 2021. С. 307-315.

14. Конопельський В. Я. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів (у схемах): посібник для підрозділів Національної поліції. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 72 с.

15. Гусаров С. М. Санкції за вчинення корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією: проблеми побудови // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України, Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2023. С. 15-18.

Pavlenko Oksana Anatolyivna
lawyer 2 University Street, office 5, Kharkiv,
Ukraine, 61003

<https://orcid.org/0009-0004-5501-7931>

THE CORRUPTION CRIME CRIMINAL AND LEGAL CHARACTER

The article is devoted to the criminal-legal nature of corruption crime, which is understood as the totality of corruption crimes. It was found that the crime of corruption, as a criminally punishable phenomenon, is characterized by a number of properties. First, by intention. Secondly, the increased social danger, given that they lead to significant derivatives of socially dangerous consequences that go beyond the scope of legal relations that are directly encroached upon. Thirdly, a selfish motive. Fourth, the presence of a special subject of committing a criminal act. Fifth, the punishment of the corruption criminal offense. Sixth, the criminal offense of corruption. Seventh, by the presence of an act (action or inaction) containing signs of corruption. It was established that the Criminal Code of Ukraine does not provide an interpretation of the concept of corruption crime, limiting itself only to providing a list of them. The codification of criminal legislation and the corresponding section are missing, which is an absolutely balanced and correct step in view of the tradition of forming the structure of the criminal law and the spread of corruption manifestations to almost all spheres of life in society. Criminal legislation is also characterized by the lack of a systematic approach to understanding corruption crimes and responsibility for them. At the same time, the legislator divides corruption crimes into unconditional corruption and conditional corruption. Attention is focused on the importance of establishing the composition of actions qualified as a corruption crime, the composition inherent in the corruption act itself, in order to resolve the issue of a person's responsibility for committing a specific corruption criminal offense. In particular, the need to establish objective and subjective signs is emphasized. After all, only the totality of all legally prescribed signs of a criminal offense, a type of which is a corruption crime, can be the basis for criminal liability and separation from related offenses. The inevitable legal consequence of committing corruption crimes is the bringing of the guilty person to criminal liability, the legal form of which is the sanction of the criminal law norm, which determines the type and degree of punishment.

Keywords: corruption, corruption offense, corruption crime, corruption crime, criminal responsibility.